

Aspekter af det førromerske våbengravsmiljø i Jylland.

Af Janni Lindeneg Nielsen.

I 1968 publicerede Erik Jørgensen Sdr. Vilstrup-gravpladsen og gav i denne forbindelse en samlet gennemgang og behandling af det sen-førromerske våbengravsmiljø i Jylland (1).

Bortset fra O. Klindt-Jensen's og C. J. Becker's mere generelle bemærkninger i henholdsvis 1949 og 1961 (2), var det første gang, at en stor del af materialet fra denne tid, i alt 53 grave, blev taget under indgående behandling.

Ved en fornyet gennemgang af de jyske våbengrave fra førromersk jernalder (3), som især omfattede de nordjyske museer (4), har det været muligt at indsamle oplysninger om ialt 83 grave, hvoraf de fleste -54-stammer fra det nordjyske område (5).

På grundlag af det forøgede materiale, skal der fremsættes en opfattelse og inddeling, som afviger fra Jørgensens resultater, der her kort skal refereres. På denne baggrund skal der gøres rede for, hvilke aspekter, der vil blive gjort til genstand for denne undersøgelse.

Jørgensen opstiller to faser af det sen-førromerske våbengravsmiljø i Jylland (6):

Den ældste fase kendes hovedsagelig fra det nord- og vestjyske område. Den almindelige våbenkombination består af enæggede sværd og lansespids, desuden optræder enkelte tveæggede sværd og skjoldbuler uden midterstang (Kostrzewski type III) (7), fiblerne repræsenteres af LT-II-skema og Kostrzewski type K (8). Keramikken har let fortykkede, facetterede rande, og dateringen svarer til en fremskreden del af Becker's per. IIIa.

Den yngste fase repræsenteres af grave fra det syd- og midtjyske område. Våbenkombinationen her består af tveæggede sværd, skjoldbule med midterstang (Kostrzewski's type V) (9) og lansespids; fiblerne repræsenteres af Beltz's hannoveranske (10), Kostrzewski type M og N (11) samt S. Müller's ældste romertidsform (12), den sidste angiver gruppens sene tidsstilling. Keramikken har kraftigt fortykkede, smalt facetterede rande. Dateringen svarer »stort set til Beckers per. IIIb«.

Endelig konkluderer Jørgensen, at Brøndsteds tese om den nordjyske og den syd- og midtjyske gruppes tilhørsforhold til henholdsvis det »østgermanske« og det »vestgermanske« område synes at være blevet bekræftet (13).

Det ene af de to aspekter, som skal undersøges her, er,

- a) forekomsten af tveæggede sværd og skjoldbuler (Kostrzewski's typer III og V) i Nordjylland samt
- b) hvor mange af de nordjyske grave, der kan dateres til den yngste fase, og endelig
- c) hvor meget de nordjyske grave fra den yngste fase ved deres kombination af våben adskiller sig fra, hvad der er kendt af våbengrave fra det syd- og midtjyske område fra samme tid.

Det andet aspekt er spørgsmålet om, hvorvidt den yngste fase udelukkende tilhører den førromerske jernalder, eller om fasen også er repræsenteret i ældre romertid.

Selvom det ville være det mest naturlige at undersøge

disse aspekter i kronologisk rækkefølge, vil det være det rigtigste allerede på nuværende tidspunkt at beskæftige sig med spørgsmålet om, hvorvidt den yngste fase udelukkende er knyttet til førromersk jernalder. Som det vil fremgå, er det ikke tilfældet.

Jørgensen har i 1968 med benævnelsen våbengravsmiljø understreget, at der ikke er tale om en homogen kronologisk gruppe af grave. Den yngste fase svarer stort set til per. IIb og tilstedeværelsen af S. Müller's ældste romertids fibula i Dons grav 2 understreger denne fases sene tidsstilling (14).

Jørgensen anser Tudvad grav II, som foruden våben bl.a. indeholdt en fibula af Almgrens gruppe II (15), for at indtage en mellemstilling mellem de fund, som klart tilhører det sen-førromerske våbengravsmiljø og de fund, som tilhører ældre romertids våbengravsmiljø. Dons grav 2 står i modsætning hertil. Fiblen fra denne grav har trådformet bøjle og viser med dette træk førromersk fibulatræditiøn. Jørgensen anser med rette denne grav for helt klart tilhørende det førromerske våbengravsmiljø (16). Spiraldække og -hage er træk, som normalt regnes for tilhørende ældre romertid, og det er klart, at både Dons- og Tudvadgraven må høre til gruppen af grave, som »indtager en mellemstilling«. Det vil sige, at begge grave tilhører det sen-førromerske våbengravsmiljø, men dateringen må blive ældre romertids første del.

Foruden disse to grave er der grund til at komme nærmere ind på dateringen af Tudvad grav P, som Jørgensen også tilskriver førromersk jernalder. Denne grav indeholdt foruden den typiske »sydjyske våbenkombination« en spore (17). Jørgensen henregner denne til Jahn's tidligste la Tèneform, selvom denne sporeform altid har smal, nærmest trådformet bøjle og store flade knopper, som er smedet i ét med selve bøjlen (18). Tudvad-sporen har båndformet, nærmest lancetformet bøjle og pånittede knopper og kommer Jahn's »særform af vestgermanske knopsporer« nærmere (19). Denne sporeform er kendt fra

Slesvig og Sønderjylland og her dateres den af Jahn til tiden omkring Kr. f.. Tudvad-sporens nærmeste lighed er en spore fra Bonert i Kosel sogn (20), som sammen med bl.a. en båndformet fibula af sølv lå i et »kobberkar« (21).

Sporen fra Tudvad må sandsynligvis, ligesom Bonert-sporen dateres til et sted i midten af 1. årh. e. Kr., og dateringen til førromersk jernalder kan næppe opretholdes, så meget mere, som der ellers ikke er tradition for rideudstyr i de førromerske grave i Jylland.

Under indtryk af, at en lille del af våbengravene, foreløbig fra Østjylland, kan tilskrives ældre romertids første del, vil det være naturligt at vente, at det samme er tilfældet i det øvrige Jylland, men kun fremtidigt arbejde med dette spørgsmål vil kunne afklare det. Når nu, som nævnt, en lille del af de førromerske våbengrave i virkeligheden tilhører ældre romertid, kan der være tvivl om, hvorvidt resten af de grave, som tilskrives per. IIb i virkeligheden tilhører denne fase, eller om de også må regnes for ældre romertids grave. Derfor er der grund til at se på, hvad der tidligere er skrevet om per. IIb og dens indhold.

I 1961 gjorde Becker det klart, at det ofte er meget vanskeligt at skelne mellem fund fra per. IIb og ældre romertids første del, især i de tilfælde, hvor der ikke indgår diagnostiske oldsager som f.eks. fibler i fundene (22). Becker opstiller per. IIb med den begrundelse, at man i mange år har betragtet bl.a. fibler og våben, som findes sammen med keramik fra per. III - og for våbenes vedkommende endnu sammen med ældre romertidskeramik, som førromerske (23). Fasen anses for at være ganske kort, måske kun repræsenterende en overgangsfase, hvor keramikken ikke når at få sit eget præg (24). I mange tilfælde er den som nævnt ikke til at skelne fra ældre romertids keramik (25).

Når det drejer sig om fiblerne, ses der her en vis overensstemmelse mellem keramik og fibler fra henholdsvis førromersk og ældre romersk jernalder, og

det vil sige, at grænseme for disse to sider af den materielle kultur sandsynligvis er identiske, og det vil igen sige, at der kan udskilles en per. IIIb-fibulakeramik (26). Det samme er imidlertid, som vi har set, ikke tilfældet med sværdene. De to fund, som Becker nævner i 1961 (Hornum og Lerbjerg), er desværre ikke sikkert samlede, men bl.a. Tudvad- og Donsgravene kan ses som eksempler på denne omstændighed.

I de tilfælde, hvor våben er fundet i grave med keramik fra per. IIIb eller ældre romertid, men hvor der ikke indgår førromerske fibler, vil det ikke være rigtigt, at benævne disse grave med per. IIIb, rigtigere vil det synes, hvis de under indtryk af at grave fra ældre romertid i nogle tilfælde tilhører det førromerske våbengravsmiljø, benævnes per. IIIb/B-1-grave, således som det vil være tilfældet i det følgende. De ganske få våbengrave, som foruden keramik og våben indeholder fibler, som anses for førromerske, vil herefter være de eneste, som foreløbig med rimelighed kan benævnes per. IIIb-grave.

Det kan således ikke udelukkes, at en del af de grave, som her benævnes per. IIIb/B-1, efter en undersøgelse af fibuladateret keramik, og en sammenligning mellem denne og våbengravskeramikken, vil kunne vise en nærmere tilknytning til ældre romertids keramik end til førromersk jernalders (hvis det lykkes at få afgrænset de to perioders keramik over for hinanden). Til trods for denne ældre romertidstilknytning er det rimeligt at opretholde benævnelsen førromersk våbengravsmiljø, idet våbnene klart er af førromersk (keltisk) tradition. Undersøgelsen af det andet aspekt giver således det resultat, at en del af våbengravene kan tilskrives ældre romertid. Resten af gravene kan for størstedelens vedkommende ikke med sikkerhed bestemmes som førromerske eller ældre romerske og benævnes IIIb/B-1, mens et lille antal med førromerske fibler kan dateres til per. IIIb. Herefter kan vi så gå over til undersøgelsen af det første aspekt.

De førromerske våbengrave indeholder alle våben, som traditionelt tilskrives førromersk jernalder, og de kan opdeles i følgende grupper, af hvilke en del har kronologisk signifikans:

- a) *IIIa-grave*, som ved hjælp af keramik og /eller fibler kan dateres til Becker's per. IIIa, svarende til Jørgensen's ældste våbengravsfase. Gruppen omfatter 21 grave.
- b) *IIIb-grave*, som ved hjælp af fibler af Beltz's hannoveranske, Kostrzewski's M/N samt typologisk sene K-fibler kan dateres til Beckers per. IIIb. Gruppen omfatter 4 grave.
- c) *B-1-grave*, som ved hjælp af S. Müllers ældste romertidsform, Almgrens gruppe II eller andre diagnostiske metalsager dateres til tidlig ældre romertid. Gruppen omfatter 3 grave. (Heri er ikke medregnet Hornum og Lerbjerg).
- d) *IIIb/B-1-grave*, hvis keramik foreløbig ikke med sikkerhed kan bestemmes som førromersk eller ældre romersk. Gruppen omfatter 26 grave. (Her er ikke taget hensyn til de grave, som Becker i 1961 på keramikken daterer til per. IIIb; de er altså medregnet i gruppe d).)

Hertil kommer en gruppe af grave, som kun indeholdt våben. Denne gruppe omfatter 27 grave, som normalt ikke kan dateres inden for miljøet.

Når Jørgensen i 1968 skriver, at der i det nordjyske område i den ældste fase optræder enkelte tveæggede sværd og skjoldbuler er det rigtigt, i hvert fald, hvad angår forekomsten af tveæggede sværd, men disse er ikke så ensidigt knyttet til den ældste fase. Foreløbig kendes der ikke skjoldbuler af Kostrzewski's type III fra Nordjylland, som med sikkerhed kan dateres til per. IIIa (27).

Nordjyske sværd.

Tveæggede sværd.

Fra det nordjyske område har jeg kendskab til 20 tveæggede sværd, hvoraf 16 stammer fra sikkert oplyste

Udbredelse af sværd i Jylland.

- enæggede
- tveæggede

Førromerske våbengrave i Jylland.

fund (28). 4 kan dateres til per. IIIa (29), 1 til per. IIIb, 7 kan ikke dateres nærmere end til per. IIIb /B-1 (30), og 4 kan ikke dateres inden for miljøet.

I 7 tilfælde er tveæggede sværd fundet sammen med beslag til træskeder og i 6 tilfælde sammen med metalskeder, begge skedformer har øskenhæng. Metalskeden med øskenhæng kaldes ofte »mellemgermansk« og den findes uden for Sydsleskandinavien bl.a. på Gross-Romstedt. De »østgermanske« metalskeder har i modsætning hertil rebøjleophæng. De jyske tveæggede sværd har ofte, ligesom alle de »mellemgermanske« tveæggede sværd på Gross-Romstedt, stump od; de »østgermanske« (dvs. sværd med tilhørende rebøjleskede) har derimod alle spids od. De jyske tveæggede sværd adskiller sig på endnu et punkt fra de »østgermanske«, de fuldstændigt bevarede jyske sværd har en længde på ca. 70- ca. 80 cm, og kun ganske enkelte når den normallængde, som Kostrzewski anfører for »østgermanske« tveæggede sværd (30 a).

Enæggede sværd.

Antallet af enæggede sværd fra Nordjylland er 24, og af disse kan 9 dateres til per. IIIa, 7 til IIIb/B-1 mens 8 ikke kan dateres nærmere. Ingen af de enæggede sværd har haft metalskede, i de tilfælde, der er fundet skederester, har det drejet sig om beslag til træskeder, og de har alle haft øskenhæng. Kun enkelte enæggede sværd er fundet i det sydlige Jylland, og uden for Nordjylland kendes de talrigt fra Fyn, Bornholm, Mellemsverige, Gotland, Øland og det »østgermanske« område (30b).

Fordelingen af nordjyske sværd:

	IIIa	IIIb	IIIb /B-1	+dat.	i alt
enæggede	9	0	7	8	24
tveæggede	4	1	7	4	16

Fra Nordjylland kendes således i alt 20 tveæggede sværd mod 24 enæggede. I per. IIIa er der 4 tveæggede mod 9 enæggede, i per. IIIb 1 tveægget mod 0 enægget og i IIIb/B-1 7 tve- og 7 enæggede. Det ses altså, at der i

Nordjylland er et ikke lille antal daterede tveæggede sværd, om end de enæggede dominerer.

Skjoldbuler

Af Jørgensens artikel fra 1968 fremgår det, at skjoldbuleme i de jyske våbengrave fra førromersk jernalder repræsenteres af Kostrzewski's typer III og V (31). Eftergåes materialet ses det, at der tillige forekommer et lille antal (5 stykker) skjoldbuler af type IV, som til forskel fra de førnævnte har en lav spids (32).

Type III.

Type III er i Jylland fundet to gange, i Hee grav 1 (per. IIIa) i Vestjylland og i Ravnshøj (per. IIIb/B-1) i Vendsyssel. Jeg har ikke kendskab til type III-buler fra Sydjylland.

Type IV.

Denne kendes fra to grave i Syd- og Midtjylland, Ravnholt i Syd- og Agersig bi Midtjylland (begge grave er uden datering). I Himmerland er den fundet i Bindsiggård (uden datering) og i Vendsyssel kendes typen fra Birket og Vogn Fund 35 (begge per. IIIb/B-1) (33).

Type V.

Type V, stangskjoldbullen, er fundet i to sydjyske grave, Drengsted grav 43 og Fæsted (begge grave er uden datering), 6 midtjyske, som kan dateres til henholdsvis IIIb/B-1 og ældre romertid og i 3 nordjyske, Vogn Fund 21 og 35 (begge IIIb/B-1) samt i Klostermarken, sidstnævnte kan ikke dateres nærmere.

Sammenligner man udbredelse af typerne III og IV på kontinentet med udbredelse i Jylland ses det, at typerne har samme udbredelse på kontinentet, de er forholdsvis sjældne over hele det germanske område, men kendes både fra øst og vest. (34).

Type III optræder tilsyneladende tidligere end type IV, både i Jylland og i Tyskland/Polen (35), og kendes i Jylland foreløbig fra vest og nord. Dette står naturligvis i forbindelse med, at per. IIIa-våbengrave kun forekommer i disse områder, selvom der ikke er noget

i vejen for at en type III-bule er kommet i jorden senere end per. IIIa i Syd- og Midtjylland.

Type IV er sandsynligvis typologisk og kronologisk en smule yngre end type III (36), og den optræder i hele Jylland fra per. IIb. Dette står igen i forbindelse med våbengravens udbredelse i Jylland i per. IIb/B-1.

Begge typer optræder tidligere i det »østgermanske« område end i det »vestgermanske« (37).

Type V optræder almindeligst i Syd- og Midtjylland, men forekommer i Nordjylland i et antal af 3. Typen har overalt en senere tidsstilling end de før nævnte typer (38), og har en almindelig »fællesgermansk« udbredelse (39).

Sammenholdes type III's tidlige og type V's senere tidsstilling på kontinentet med det tilsvarende jyske materiale, er det rimeligt at antage, at type V helt reelt har en senere tidsstilling en type III, således at den ikke kan optræde i, hvad der her kaldes per. IIIa, men først kommer ind i per. IIb - til gengæld kan typen træffes i ældre romertid.

Hermed er antallet af gravfundne sværd i Nordjylland gjort op, og af disse er ca. halvdelen tveæggede. I af disse tveæggede sværd er fundet sammen med en »typologisk sen« K-fibula af bronze og kan dateres til per. IIb, mens 7 ikke kan dateres nærmere end til IIb/B-1.

De tveæggede er således ikke udelukkende tilknyttet Syd- og Midtjylland, men forekommer tillige almindeligt i Nordjylland, hvor de kendes fra per. IIIa og fremefter, i 5 grave er tveægget sværd fundet sammen med skjoldbuler.

Den yngste fase af det sen-føromerske våbengravsmiljø, som den er beskrevet af Jørgensen, forekommer således også i Nordjylland, og det synes ikke rimeligt, ensidigt at tilskrive fasen til Syd- og Midtjylland.

På grundlag af det foranstående, vil det ses, at våbengravsmiljøet kan opdeles i tre faser.

I per. IIIa er det almindelige billede af våbengrav-

skikken i føromersk jernalder, at kombinationen enægget sværd/lansespids er dominerende, mens enkelte tveæggede sværd er fundet i kombination med skjoldbule i Vest- og Midtjylland, som derved viser ret nær tilknytning til Nordjylland. Skikken at medgive våben i gravene er ikke kendt i Sydjylland i denne fase.

I per. IIb/B-1, den mellemste fase, udstrækkes våbengravskikken til hele Jylland. Kombinationen enægget sværd/lansespids er stadig dominerende i Nordjylland, men »fuld bevæbning«, dvs. tveægget sværd/skjoldbule/lansespids forekommer i lille antal. Fuld bevæbning er næsten enerådende i det øvrige Jylland, enkelte enæggede sværd kendes dog fra de sydligere områder. En del af gravene, som nu tilskrives denne gruppe, kan senere, efter en undersøgelse og sammenligning med fibula-dateret keramik sandsynligvis dateres mere eksakt inden for miljøet. Når enæggede sværd findes i det sydlige Jylland og tveæggede sværd i det nordlige, skal det måske ses som en form for udveksling mellem de to områder. Fasen er tidligere af Jørgensen kaldt den yngste, syd- og midtjyske, fase.

B-1, ældre romertid. Det kan med sikkerhed fastslås, at det føromerske våbengravsmiljø fortsætter ned i ældre romertid. Foreløbig er denne gruppe, som nævnt, kun kendt fra det østlige Midtjylland, men det er sandsynligt, at gruppen er repræsenteret i hele Jylland (40).

Våbengravskikken i føromersk jernalder dukker op først i det østlige Mellemeuropa (41). Skikken når ret hurtigt (i per. IIIa) det nordlige Jylland, hvor der tilsyneladende ses en blanding af træk fra det »østgermanske« område, repræsenteret bl.a. ved enæggede sværd med træskede og jemdupsko, og det »mellemermanske« område, repræsenteret ved tveæggede sværd med stump od og øskenskede (42). Uden for Nordjylland kendes tidlige våbengrave bl.a. fra Fyn, Langeland og Bornholm (43). Måske er Vallhagar M grav 25 også fra denne tid (44), og det er tænkeligt, at de nordjyske våbengrave dukker op som et resultat af

forbindelser mellem de nævnte områder.

I IIb/B-1-våbengraverne er de enæggede sværd stadig almindeligst i Nordjylland, enkelte eksempler på enæggede sværd i Midtjylland tyder på, at der i selve Jylland har været en ret livlig indre forbindelse, hvad der ikke er noget overraskende i. Udbredelsen af de forskellige skjoldbuletyper i Jylland viser samme tendenser. Forbindelsen mellem Nordjylland og de østlige områder kan stadig med tanke på samtidige våbengrave, være foregået over Bornholm, Fyn og de svenske områder. De tveæggede sværd samt enkelte andre genstande f.eks. en knivdupsko fra Vogn Fund i Nordjylland samt pynteskiver, som bl.a. kendes fra Sdr. Vilstrup og Tudvad grav P kan tages til indtægt for en forbindelse mellem Jylland og det »mellemermanske« område, f.eks. repræsenteret ved GrossRomstedt (45).

Med påvisningen af førromerske våbengrave fra ældre romertid, kan der henvises til de nordvesttyske gravpladser Harsefeld og Körchow, hvorfra der ligeledes kendes våbengrave af førromersk tradition bl.a. nogle som må dateres til at være yngre end slutningen af førromersk jernalder (46).

Skal forbindelse mellem de europæiske områder og de jyske områder til slut gøres op, må der regnes med, at Nordjylland i per. IIIa får våbengravskik som et resultat af direkte eller indirekte forbindelse med Polen. I IIb/B-1 sker der dels indre jysk udveksling, dels forbindelse fra Elbe-Saale-området til Syd- og måske Nordjylland og endelig forbindelse fra Polen til Nordjylland. Samtidig sker der udveksling mellem alle de »germanske« områder, således at der i denne fase i virkeligheden bliver tale om en ring af udvekslinger og forbindelser. Det er således meget vanskeligt at erkende en tilknytning fra henholdsvis Nord- og Sydjylland til specielle »germanske« områder. Den ældre forsknings opfattelse af, at det nordjyske område er tilknyttet Polen kan ikke afvises, og da slet ikke for per. IIIa's

vedkommende, ligesom det sydjyske områdes tilknytning til Vesttyskland ikke kan afvises for IIb/B-1 og B-1's vedkommende, men ovenstående skulle gerne have gjort det klart, at våbengravskikken og våbengraverne indhold i Jylland ikke viser en så ensidig og massiv tilknytning til enkelte områder, som der tidligere er givet udtryk for i litteraturen.

Noter.

1. Erik Jørgensen: Sdr. Vilstrup-fundet. Årbøger 1968, 32-80.
2. O. Klindt-Jensen: Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age. Acta Arch. XX, 1949, 1-229. C. J. Becker: Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. 1961.
3. Følgende museer er besøgt: Nationalmuseet, I. afd. Forhistorisk Museum, Moesgård, Vesthimmerlands Museum, Aars, Randers Kulturhistoriske Museum, Ålborg Historiske Museum, Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring, Viborg Stifts Museum, Ringkøbing Museum.
4. Som definition på førromerske våbengrave er her benyttet følgende kriterier: grave med våben, dvs. tveægget LT-sværd, enægget »ostgermansk« sværd, skjoldbuler af Kostrzewski's typer III, IV og V, grave, hvor disse våben kun er repræsenteret ved f.eks. skedebeslag, skjoldbulesøm eller andet våbentilbehør og endelig enkelte grave, som kun indeholdt lansespidsen (+ evt. keramik).
5. Med Nordjylland menes i denne forbindelse området nord for en linie Århus Bugt-Venø Bugt. Denne deling afviger fra Jørgensens, men det får ikke konsekvens ved undersøgelsen af antallet af nordjyske grave, deres datering og indhold i sammenligningen med Jørgensens arukel. Denne opdeling er benyttet, fordi der i keramikken og våbenformer ses så stor lighed med bl.a. det vendsysselske materiale at det er skønnet rimeligt, ikke at skelne mellem Djursland og de nordfor liggende områder.
6. Jørgensen 1968, 79-80.
7. J. Kostrzewski: Die Ostgermanische Kultur, 1919, 128.
8. Kostrzewski 1919, 35.
9. Kostrzewski 1919, 128.
10. R. Beltz: Die Latenefibeln 1911.
11. Kostrzewski 1919, 37.
12. S. Müller: Oldtidens Kunst III, Jernalderen, 1933, 88.
13. Jørgensen 1968, 80 og J. Brøndsted: Danmarks Oldtid III, 1960, 66-67.
14. Jørgensen 1968, 79.
15. Jørgensen 1968, 75 og fig. 21,3.
16. Jørgensen 1968, 75.
17. Erik Jørgensen: På sporet af den førromerske Rytter, Haderslev

- Amts Museum, 13.2. 1971. Erik Jørgensen: Til Hest. Skalk 1973,2.
18. M. Jahn: Der Reiterspom. Mannus Bibl. 21,1921 8, abb. 1-2.
 19. Jahn 1921, 20.
 20. Jahn 1921, fig. 15.
 21. C. Neergård: Sønderjyllands Jernalder I. Årbøger 1916, 263, fig. 21.
 22. Becker 1961, 197.
 23. Becker 1961, 263.
 24. Becker 1961, 277.
 25. Becker 1961, 241.
 26. Becker 1961, 263.
 27. Skjoldbule fra Bindsiggård har siden 1968 været til omkonservering og herefter fremtræder den med en lav spids. Bule fra Ågersig er temmelig ødelagt af ild, men sandsynligvis har den også haft en lav spids. jvf. Jørgensen 1968, 67.
 28. De fire usikkert oplyste grave er: Rævebrohuset a og b, Lerbjerg samt Vogn Fund 21.
 29. I Vogn Fund 29 er det tveæggede sværd repræsenteret ved metalskeden, som har øksenophæng.
 30. I Birket-graven indgik rester af to tveæggede sværd.
 - 30a. Kostrzewski 1919, 100. G. Eichhom: Ein Umenfriedhof auf der Schanze bei GrossRomstedt, 1927. M. Jahn: Über Beziehungen zwischen Ostgermanen, Westgermanen und Kelten während der Spät-Latenezeit. Mannus V., 75 ff.
 - 30b. Kostrzewski 1919, 100 ff. M. Danuta og R. Wolagiewiczowie: Bewaffnung der Bevölkerung Westpommerns um die Zeitwende. Materialy Zachodnio-Pomorskie. Tom IX. 1963.
 31. Jørgensen 1968, 67.
 32. Kostrzewski 1919, 129. Der må her gøres opmærksom på, at våbnene meget ofte har været med på ligbålet, således at en sikker typebestemmelse af skjoldbuleme i flere tilfælde har været vanskelig, og i enkelte tilfælde umulig.
 33. Vogn Fund 35 indeholdt tillige en skjoldbule af type V. I Birket-graven fandtes dele af to skjoldbuler, den ene for fragmentarisk til typebestemmelse, den anden, som nævnt, af type IV.
 34. Kostrzewski 1919, 128.
 35. På Ronsden i tidsgruppe B, på Wymyslowo i tidsgruppe 2 og på GrossRomstedt i tidsgruppe 1. For litteratur henvises generelt til R. Hachmann.: Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit, BRGK 41, 1960.
 36. Type IV optræder på GrossRomstedt og Wymyslowo i samme tidsgrupper som type III, på Ronsden går den tillige ned i tidsgruppe C.
 37. I det østlige område, på Ronsden og Wymyslowo sammen med bl.a. K-fibler, på GrossRomstedt i det »mellengemanske« område sammen med svajede fibler med smal fod.
 38. På Ronsden og i Oder-Warthe-området i tidsgruppe C sammen med svajede fibler af M/N-type. I GrossRomstedt i tidsgruppe 2 sammen med svajede fibler med lancetformet fod.
 39. Kostrzewski 1919, 130.
 40. Der kan gøres opmærksom på Hoby-fundet fra 1897, se S. Müller: Et fund fra overgangen mellem den førromerske og den romerske tid. Årbøger 1900.
 41. Hachmann 1960, 241 ff.
 42. Eichhom 1927, 132.
 43. E. Albrechtsen: Fynske jernaldergrave I, 1954. E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, 1886.
 44. E. Nylén: Die Jüngere Vorrömische Eisenzeit Gotlands 1955,
 45. Eichhom 1927.
 46. Hachmann 1960, abb. 48.
- Katalog**
- Erik Jørgensen behandler i 1968 53 grave fra hele Jylland, af disse er ikke medtaget Vorbasse (nr. 6) og Kraghede grav 8 (nr. 38). Følgende grave, har ikke tidligere været nævnt i litteraturen: Hee grav 2 og 3, Ringkøbing Museum 1930
- Rævebrohuset, N M I C 25883-84
- Hvolris, Viborg Mus. +nr. samt Viborg Mus. I A-178
- Sønderlade, Vesthimmerlands Mus. 203
- Fandrup, Vesthimmerlands Mus. 245.
- Sidselshøj, Ålborg Mus. 4975-79
- Vogn 1953:14, N M I C 18094-99
- Vogn Fund 8, Vendsyssel Mus. 19481-101-109
- Vogn Fund 21, Vendsyssel Mus. 1951/180-210
- Vogn Fund 29, Vendsyssel Mus. 1951/172-177
- Vogn Fund 35, Vendsyssel Mus. 1951/315-337
- Åsens Høje, Vendsyssel Mus. 1953/665-671
- Kæhlershøj, Vendsyssel Mus. 22795-802
- Glarkrogen., Vendsyssel Mus. 1942/151-56
- Lengsholm grav X, Vendsyssel Mus. sag 11/1953
- Østenkær, Vendsyssel Mus. 21308-10
- Birket, Vendsyssel Mus. 1966/1-17
- Torsmark gr. 13, N M I jour. 416/62
- Torsmark gr. 15, N M I jour. 416/62
- Torsmark gr. 16, N M I jour. 416/62
- Torsmark gr. 25, N M I jour. 416/62
- Torsmark gr. 28, N M I jour. 416/62
- Skårup Møllegård, Vendsyssel Mus. +nr.
- Nr. Borup, Randers Mus. 32/65
- Klostermarken, Randers Mus. 470/72
- Mårup gr. 1, Randers Mus. 87/74
- Mårup gr. 2, Randers Mus. 89/74
- Udover disse grave er Sevel Skovby N M I C 18886-87 medtaget.